

UOT 37.0

Hümeyir Hüseyn oğlu Əhmədov
pedaqogika elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu
<https://orcid.org/0000-0003-0019-4266>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN TƏHSİLİ MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ

Гумеир Гусейн оглу Ахмедов
доктор педагогических наук, профессор
Институт Образования Азербайджанской Республики

ГЕЙДАР АЛИЕВ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Humeyir Huseyn Ahmadov
doctor of pedagogical sciences, professor
Institute of Education of the Azerbaijan Republic

HEYDAR ALIYEV AND AZERBAIJANIAN EDUCATION DURING INDEPENDENCE

Xülasə. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə tarixi qayıdışından sonra elm və təhsilə göstərilən diqqət və qayğı elə ilk günlərdən hiss olunurdu. Ölkədə hazırlanan və həyata keçirilən strateji xətt təhsili milli tərəqqinin əsas gücünə çevirən amil oldu. Bu gün iftixarla demək olar ki, xalqımızı müstəqil inkişaf yoluna hazırlayan bütün sahələrdə olduğu kimi, milli təhsil sahəsində qazınan böyük nailiyyətlərdə də Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri var.

Açar sözlər: *Ümummilli Lider, Heydər Əliyev, Azərbaycanın müstəqilliyi, təhsil, elm, gənc nəslin maariflənməsi*

Резюме. После исторического возвращения Общенационального Лидера Гейдара Алиева к руководству Азербайджаном внимание и забота, проявленные к науке и образованию, ощущались с первых же дней. Подготовленная и реализованная в стране стратегическая линия стала фактором, превратившим образование в главную силу национального прогресса. Сегодня мы можем с гордостью сказать, что Общенациональный Лидер Гейдар Алиев имеет исключительные заслуги и большие достижения как в области национального образования, так и во всех сферах, готовящих наш народ к пути самостоятельного развития.

Ключевые слова: *Общенациональный Лидер, Гейдар Алиев, независимость Азербайджана, образование, наука, просвещение молодого поколения*

Summary. After the historic return of National Leader Heydar Aliyev to the leadership of Azerbaijan, the attention and care shown to science and education was felt from the very first days. The strategic line prepared and implemented in the country became the factor that turned education into the main force of national progress. Today, we can say with pride that National Leader Heydar Aliyev has exceptional merits in the great achievements in the field of national education, as in all areas that prepare our people for the path of independent development.

Keywords: *National Leader, Heydar Aliyev, independence of Azerbaijan, education, science, education of the young generation*

Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi bu ənənələr Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə qovuşması üçün bir növ təməl rolunu oynasa da, təəssüf ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin

ilk illərində Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin hələ XX əsrin 70-80-ci illərində formalaşdırdığı bu zəngin intellektual potensialdan, insan kapitalından lazımınca istifadə edilmədi.

Bir-birini əvəzləyən müvəqqəti hakimiyyətlərin yarıtmaz siyasəti ucbatından ölkə həyatının digər əhəmiyyətli sahələri kimi Azərbaycan elmi-təhsili də böhranla qarşılaşdı, bu sahədə ağır tənəzzül dövrü başlandı, təhlükəli meyllər ortaya çıxdı, Azərbaycandan xaricə “beyin axımı” gücləndi, elm və təhsil sahəsində çalışanlar ölkədə ən çətin vəziyyətdə yaşayan və ən nüfuzsuz sosial kateqoriyalara çevrilərək xırda biznesin artan nüfuzu qarşısında miskin duruma düşdülər, Azərbaycan elmi, təhsili uğursuz eksperimentlərin meydanına çevrildi.

1999-cu ilin martında Heydər Əliyev təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının iclasındakı yekun nitqində həmin dövrü xarakterizə edərək deyirdi: “...Təhsil sistemi elə bir sistemdir ki, burada heç bir inqilabi dəyişiklik ola bilməz. Ümumiyyətlə, bizim həyatımızın bütün sahələrində dəyişikliklər təkamül xarakteri daşıyır. Heç vaxt yol vermək olmaz ki, onillərlə yaranmış şeyi bir gündə vurub dağıdasan, ondan sonra heç bilmədiyini yeni bir qanun yaradasan”.

Ümummillə Liderimizin “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında” 30 mart 1998-ci ildə imzaladığı sərəncam, habelə 15 iyun 1999-cu il tarixdə təsdiqlədiyi “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat Proqramı”nda təhsil sahəsində islahatların məhz tədricən, mərhələlərlə həyata keçirilməsi, Azərbaycanda təhsil standartlarının yeni dövrün şərtlərinə uyğunlaşdırılması prosesini təmin etdi. “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası haqqında” sərəncamda müstəqil Azərbaycanın təhsil sisteminə beynəlxalq standartlara uyğun islahatların həyata keçirilməsi, təhsilin inkişafı və onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, Avropa təhsil məkanına inteqrasiyanın təmin edilməsi kimi mühüm vəzifələr önə çəkilmişdir. “Azərbaycan Respublikasında Təhsil İslahatı Proqramı”nın əsas mahiyyətini isə təhsil sisteminə islahatların təkamül yolu ilə, mərhələlərlə aparılması, tarixən formalaşmış zəngin, mütərəqqi ənənələrin, təcrübənin qorunub saxlanması, dünya təhsil sisteminin Azərbaycanın mil-

li xüsusiyyətləri ilə çuğlaşan prinsiplərinin tətbiqi məsələləri təşkil edirdi, islahat proqramının həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycanda təhsilin məzmunu yeniləşdirilmiş, yeni proqramlar və dərsləklər hazırlanmış, ayrı-ayrı təhsil sahələri, fənlər üzrə standartların hazırlanması istiqamətində ciddi iş aparılmışdır.

Ali təhsil sahəsində yeniliklərdən biri də “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 iyun 2000-ci il tarixli fərmanı ilə ölkənin 4 aparıcı ali məktəbinə – Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Tibb Universiteti və Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına maliyyə müstəqilliyi, bir neçə ali məktəbə isə “Universitet” statusunun verilməsindən ibarətdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi islahatlar sayəsində Azərbaycandakı əksər ali məktəblərin inkişafı təmin olunmuş, təhsil sahəsində beynəlxalq əlaqələr genişlənməmişdir. Ulu öndərimizin bu sahəyə diqqət və qayğısının təzahürü kimi təhsilin inkişafına ayrılan büdcə vəsaitinin ardıcıl olaraq artması 1993-2001-ci illərdə təhsil işçilərinin əmək haqqını 9 dəfə artırmağa imkan vermişdir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında” 13 iyun 2003-cü il tarixli fərmanı isə təhsil sisteminin əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsinə, idarəetmənin müasir prinsiplər üzrə təşkilinə, onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına və dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasına zəmin yaratmışdır. Bu fərmanla təhsil müəssisələrinin şəbəkəsi optimallaşdırılmış, daha bir neçə universitetə muxtariyyət statusu verilmiş, ölkəmizdə müəllim hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu və onun 12 filialı yaradılmışdır. Eyni zamanda, yeni təhsil müəssisələri – Dənizçilik Akademiyası, Milli Təhlükəsizlik Akademiyası, Musiqi Akademiyası, Prezident yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Milli Konservatoriya və Aviasiya Akademiyası təsis edilmişdir.

Təhsilin ümumi keyfiyyətinə bilavasitə təsir edən mühüm amillərdən biri də orta ümumtəhsil məktəblərində maddi-texniki bazanın gücləndirilməsidir. Ulu öndərimizin 4 oktyabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikası ümumtəh-

sil məktəblərinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında” sərəncamı da məhz milli təhsil sisteminin inkişafında mühüm amil olan ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsinə və maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir. Sərəncama müvafiq olaraq Təhsil Nazirliyinin hazırladığı Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair proqram (2003-2007-ci illər) Prezidentin 17 fevral 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuşdur. Təsdiqlənmiş proqramda 2003-2007-ci illər ərzində respublika üzrə 44698 şagird yeri olan 149 məktəbin tikintisi, habelə 179 məktəbdə 212 əlavə sinif otağının inşası, 45 məktəbdə əsaslı təmirin aparılması nəzərdə tutulmuş və qarşıya qoyulmuş məqsədlər uğurla reallaşdırılmışdır.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdıandan sonra Azərbaycan elmi son illərin məhrumiyyətlərindən azad olaraq öz qəddini düzəltdi, uçurumdan geriye doğru addımlayaraq özünü sahmana saldı, dirçəliş yoluna qədəm qoydu.

Heydər Əliyev ölkəmizdə elmin inkişafı, elmi-texniki potensialın qorunub saxlanılması, elm və təhsil sahəsində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması, onlara qayğı göstərilməsi, cəmiyyətdə elmi işçilərin nüfuzunun artırılması sahəsində bir sıra mühüm qərarlar qəbul etmişdir.

30 mart 2001-ci il və 1 iyul 2002-ci il tarixli sərəncamlarla AMEA Rəyasət Heyəti və akademiyanın bütün işçilərinin əmək haqları bir neçə dəfə artırılmış, 2002-ci ilin 12 avqustunda AMEA-nın Naxçıvan bölməsinin yaradılması haqqında tarixi sərəncam imzalanmış, böyük öndərimizin sədrliyi ilə Naxçıvan Ali Məclisinin iclas zalında bu bölmənin yaradılmasına həsr olunmuş müşavirə keçirilmişdir.

Heydər Əliyevin sərhəd tanımayan geniş yaradıcılıq fəaliyyətində dilçilik məsələləri, ilk öncə ana dili, dil və dövlət, dil və mədəniyyət, dil və millət, dil və tarix, dil və ədəbiyyat, dil quruculuğu kimi önəmli sosiolinqvistik məsələlər də xüsusi yer tuturdu. Bütün böyük siyasi xadimlər kimi, Heydər Əliyev də öz xalqının, ölkəsinin iqtisadiyyatı, maddi rifah halının yaxşılaşması ilə bərabər, onun ümummədəni tərəqqisinin də qayğısına qalmış, yaşadığı ölkənin, mənsub olduğu xalqın dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələri və xalqları səviyyəsinə yüksəlməsinə

ciddi diqqət yetirmişdir. Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin ana dilinə böyük qayğısı, sədaqəti, dərin məhəbbəti onun yalnız əsl vətəndaşlıq, ana dilini sevmək, yüksək qürur hissləri ilə bağlı deyildi. Bu, eyni zamanda onun öz ana dilini dərindən bilmək, həmin dilin bütün daxili sirlərinə, gözəlliklərinə dərindən vaqif olmaq və onlardan məharətlə istifadə edə bilmək qabiliyyətindən və istedadından irəli gəlirdi. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi bərqərar olunması və inkişaf etməsinə xüsusi diqqət yetirən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 18 iyun 2001-ci ildə “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərman imzaladı. Fərmanda Azərbaycan dilinin keçdiyi tarixi inkişaf yolu, ədəbi dilimizin inkişaf mərhələləri, müstəqil Azərbaycan Respublikasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi olan dilimizin tətbiqi ilə əlaqədar qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsinin konkret müdirləri göstərilmişdir.

Həmin dövrdə AMEA-nın Rəyasət Heyəti bu fərmanın icrası haqqında qərar qəbul etdi. Bu qərarla fərmanın dövlət dilimizin inkişafı sahəsində müstəsna əhəmiyyəti qeyd edilmiş və Akademiyada dövlət dilinin və latın qrafikasının tətbiqi məqsədilə bir sıra tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu tədbirlərin böyük bir qismi artıq həyata keçirilmişdir. Rəyasət Heyətinin 2001-ci il avqustun 22-də keçirilmiş iclasında Heydər Əliyevin “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” fərmanı və 13 avqust 2001-ci il tarixli bəyanatı ətraflı müzakirə edildi. Rəyasət Heyəti akademiyanın elmi müəssisələrində və təşkilatlarında ölkə başçısının fərmanı və bəyanatından irəli gələn tədbirlər planının həyata keçirilməsi haqqında qərar qəbul etdi və ölkə Prezidentinə müraciət ünvanlandı.

Böyük Öndərimiz öz çıxışlarında Azərbaycan gənclərinin mükəmməl təhsil alması zəruriliyini xüsusi diqqətə çatdırmışdır: “...Gənclərimiz təhsil almalıdırlar. Çünki ali təhsil olmasa, gənclərimizin istənilən gələcəyi də olmayacaqdır”. Heydər Əliyev mənəvi tərbiyə məsələsini də Azərbaycan gəncliyi qarşısında dayanan mühüm prioritetlərdən hesab edirdi: “...Gənclərimizin qarşısında duran ən əsas məsələlərdən biri mənəvi tərbiyə məsələsidir. Bilirsiniz, indi maddi çətinlik, maddi ehtiyaclar, şübhəsiz ki, cəmiyyətdə cürbəcür mənfi halların meydana

gəlməsinə gətirib çıxarır. Ancaq gənclərimiz də bilməlidir, vətəndaşlarımız da bilməlidir ki, bu dövrün müvəqqəti çətinliklərinə dözmək lazımdır, mənəvi tərbiyəni daim aparmaq lazımdır və gənclərimizi yüksək mənəviyyat ruhunda tərbiyələndirmək lazımdır. Ümumbəşəri dəyərlər, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri hər bir gənc tərəfindən mənimsənilməlidir. Mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz. Nə qədər var-dövlət olsa da, nə qədər sərvət olsa da, nə qədər zənginlik olsa da mənəviyyat olmayan yerdə heç bir uğur ola bilməz”.

Ümummilli Liderimiz gəncləri təhsilli, elmlə və zəkəli görmək üçün onların xaricdə təhsil alması üçün hər cür imkanlarla təmin edirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycan Müəllimlərinin XI qurultayında məktəb tikintisi, təmiri və təchizatına yardım göstərilməsi ilə bağlı çağırışı cəmiyyətdə böyük əks-səda, canlanma yaratdı. Məhz həmin müraciətdən sonra ölkədəki xarici təşkilatlar və səfirliklər də məktəb tikintisinə yardım etməyə söy göstərdilər. Heydər Əliyevin bu çağırışına ölkənin sahibkarları və xaricdə yaşayan imkanlı azərbaycanlılar da qoşuldu. Ölkəmizdə yeni məktəb binaları tikildi, məktəblər təmir edildi, ali təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası yaxşılaşdırıldı. Ümummilli liderimizin qayğısı nəticəsində təhsil sistemində yaranmış güclü inkişaf tendensiyaları, yenilik və novatorluq dövrü başlandı. Təhsil sektoru üçün ayrılan büdcə vəsaitləri ildən-ilə artırıldı.

Azərbaycan şagirdlərinə ən böyük humanistliyi və qayğını da məhz Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev göstərmişdir. Böyük Öndərin göstərişi ilə ölkə əhalisinin 20 faizini təşkil edən ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin dərslərlə təminatına dövlət hesabına mərhələlərlə keçirilməsi haqqında xüsusi sərəncam imzalanmışdır. Bundan başqa, Heydər Əliyevin xüsusi sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf sahəsində dövlət proqramı”nda 2003-cü ildən başlayaraq, ümumtəhsil məktəblərinin X-XI sinif dərslərlərinin də tədricən pulsuz təminatına keçidi nəzərdə tutulmuşdur ki, 2005-ci ildən başlayaraq bu, artıq reallığa çevrildi.

Hər il test üsulu ilə yüksək bal toplayıb ali məktəblərə qəbul edilən tələbələr də Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin diqqətindən kənar qalmırdı. O, həmin tələbələr üçün xüsusi Prezi-

dent təqaüdünün, eləcə də istedadlı gənclər üçün fəxri təqaüdlərin, “Qızıl kitab”ın təsis olunmasını reallaşdırdı.

Azərbaycan müəlliminin yaşayış səviyyəsi və sosial qaygıları ümummilli liderimizin daim diqqət mərkəzində saxladığı məsələlərdən idi. O, daima müəllimlərin uca və müqəddəs peşə sahibləri olduqlarını söyləyir, cəmiyyəti onlara qarşı saygılı olmağa çağırırdı. Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin gələcəyi baxımından gəncliyimizə olan yüksək inamını belə ifadə etmişdir: “...Mən əminəm ki, Azərbaycanın gələcəyini qoruyub saxlaya bilən gənc nəsillər yetişir. Ona görə də biz – yaşlı nəslin nümayəndələri arxayınq ki, siz, əziz gənclər, müstəqil Azərbaycan Respublikasının nə qədər çətinliklə başa gəldiyini dərk edərək müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcəyini qoruyub saxlayacaqsınız. Mən buna əminəm”.

Azərbaycan gənclərinin forumlarında xalqımızın Ümummilli Lideri, gəncləri ölkəmizin uğur və problemlərini dərinləndirərək öyrənməyə çağırmışdır: “Biz əldə etdiyimiz nailiyyətləri qiymətləndirərək, eyni zamanda hələ həll olunmamış problemləri də yaxşı bilirik. Gənclər bunları – həm nailiyyətləri, həm də həll olunmamış problemləri bilməlidirlər. Gənclər hər şeyi bilməlidirlər. İndi biz müstəqil dövlətdə plüralizm, demokratiyanın inkişafı şəraitində yaşayırıq, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesini həyata keçiririk. Ona görə də Azərbaycanın hər bir vətəndaşı ölkəmizin həyatında gedən prosesləri bilməlidir və onlar bu proseslərdə fəal iştirak etməlidirlər. Gənclərin qarşısında dayanan vəzifələr birinci növbədə cəmiyyətdə öz yerini tutmaqdan, maariflənməkdən, təhsilini artırmaqdan, cəmiyyət üçün faydalı olmaqdan ibarətdir”.

Nəticə. Beləliklə, bu gün ölkəmizdə gənclər siyasəti gənclərin hərtərəfli inkişafını, onların cəmiyyət həyatında fəal iştirakını təmin etmək məqsədilə dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər sistemidir. Bu siyasət çox geniş bir spektri – gənclərin təhsili, tərbiyəsi, sağlamlığı, intellektual və mənəvi inkişafı, asudə vaxtının təşkili, həyatın bütün sahələrində fəal iştirakı ilə bağlı məsələləri əhatə edir.

Problemin aktuallığı. Məqalə Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ildəyinə mühüm töhfədir.

Problemin yeniliyi. Məqalə Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan təhsili, gənclər siyasəti və tərbiyə məsələsinə həsr edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar, doktorant və dissertantlar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Əhmədov H.H. Azərbaycan təhsilinin inkişaf strategiyası. Monoqrafiya / H.H.Əhmədov. – Bakı: Elm, 2010. – 800 s.
2. Qaralov, Z.İ. Əbədiyyətə gedən yollar / Z.İ.Qaralov. – Bakı: Elm, – 2005. – 575 s.
3. Qaralov, Z.İ. İdeologiya və mənəviyyat / Z.İ.Qaralov. – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, – 2008. – 483 s.
4. Qaralov, Z.İ. Heydər Əliyev elmi irsi (Nəzəriyyə və təcrübə): [II cilddə] / Z.İ.Qaralov. – Bakı: Şərq-Qərb, – c. 1. – 2013. – 304 s.
5. Qaralov, Z.İ. Heydər Əliyev elmi irsi (Nəzəriyyə və təcrübə): [II cilddə] / Z.İ.Qaralov. – Bakı: Şərq-Qərb, – c. 2. – 2013. – 308 s.
6. Qaralov, Z.İ. Heydər Əliyev-Milli ləyaqət ölçüsü / Z.İ.Qaralov. – Bakı: Təhsil, – 2015. – 405 s.
7. Mərdanov, M.C. Azərbaycan təhsil tarixi [IV cilddə] / M.C.Mərdanov. – Bakı: “Təhsil, – c.3. – 2011. – 671 s.

E-mail: humeyir@gmail.com

Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 17.04.2023